

Fremtidsplaner for produsenter av kumelk

Erlend Nyhammer

Forord

Landbrukets evne til å forsyne det norske markedet med meieriprodukter er utgangspunktet for denne rapporten fra Landbrukets Utredningskontor. Til tross for at melk er en kvoteregulert produksjon, er det ikke gitt at produsentene vil kunne levere tilstrekkelig melk til å forsyne markedet i framtida. Det er trekk som gir grunnlag for bekymring, blant annet den nedadgående trenden i antallet melkekyr og nedleggingstakten av bruk. Spørsmål som reises i rapporten er derfor hvilke planer dagens produsenter har framover. Vil de i tilstrekkelig grad klare å kompensere for at yrkeskollegaer går ut av næringen gjennom å øke produksjonen? Er produksjonsapparatet på det enkelte bruk tilstrekkelig for å kunne øke produksjonen, og dersom ikke – er viljen og evnen til å investere til stede?

Rapporten er basert på resultatene fra en spørreundersøkelse blant melkeprodusenter gjennomført høsten 2009.

Erlend Nyhammer, som er utreder ved Landbrukets Utredningskontor, har gjennomført spørreundersøkelsen og analyser, og har også ført rapporten i pennen. Ansvar for de metodiske og tolkningsmessige vurderingene i denne rapporten står for Landbrukets Utredningskontors regning.

Vi takker Tine for et spennende prosjekt, og ikke minst takker vi alle respondentene som har gitt verdifull innsikt i sine planer for framtida.

Oslo, januar 2010

Hanne Eldby

Adm. dir.

Innhold

1	INNLEDNING	1
1.1	OM UNDERSØKELSEN	1
2	PRODUKSJONEN FRAMOVER	3
2.1	PRODUSENTENES FREMTIDSPLANER – BESKRIVENDE ANALYSER.....	3
2.1.1	Produksjonsplaner – etter kvotestørrelse, landsdel og alder	4
2.2	FREMTIDIG RÅVARETILGANG	6
2.3	PRODUSENTENES FREMTIDSPLANER – FORKLARENDE ANALYSER	7
2.3.1	Hva er bestemmende for produksjonsøkning?.....	8
2.3.2	Hva er bestemmende for produksjonsavvikling?.....	10
2.4	OPPSUMMERING	11
3	STRATEGIER FOR FRAMTIDIG PRODUKSJON	12
3.1	HVA MÅ TIL FOR Å ØKE PRODUKSJONEN PÅ BRUKET..	12
3.1.1	..og hvilket middel vil man bruke?	13
3.2	KJØP OG LEIE AV KVOTE.....	14
3.3	HVA GJØR AVVIKLERNE?.....	15
3.3.1	Hva gjør avviklerne med melkekvoten?	16
3.4	OPPSUMMERING	18
4	INVESTERINGER	18
4.1	HVOR ER BEHOVET STØRST?	19
4.2	PRODUSENTENES INVESTERINGSPLANER – BESKRIVENDE ANALYSER.....	20
4.3	HVA SKAL MAN INVESTERE I?	21
4.3.1	Vil investeringene føre til økt produksjonskapasitet?.....	21
4.4	HVOR MYE ER DET PLANLAGT Å INVESTERE FOR?	22
4.5	PRODUSENTENES INVESTERINGSPLANER – FORKLARENDE ANALYSER	23
4.6	OPPSUMMERING	26
5	HVA MENER PRODUSENTENE?	27
5.1	ØKOLOGISK DRIFT.....	27
5.2	SAMDRIFTERS VILKÅR.....	28
5.3	KVOTETILGANG	29
5.4	GRUPPEVISE FORSKJELLER.....	29
5.5	OPPSUMMERING	31
6	HOVEDFUNN I UNDERSØKELSEN	32
	LITTERATUR	33
	VEDLEGG – SPØRRESKJEMA	35

1 Innledning

Den overordnede problemstillingen i denne rapporten er fremtidsplanene til norske melkebønder.¹ Fremtidig råvaretilgang står sentralt i undersøkelsen. Vi har blant annet sett på hvilke produksjonsvolum en kan forvente seg de neste årene, og hvilke forhold som må ligge til rette for at den enkelte produsent skal velge å øke produksjonsvolumet. Videre har vi sett på produsentenes planer og behov for investeringer.

Melkenæringen i Europa har det siste året vært inne i en svært turbulent periode med overproduksjon og rekordlave priser. Norske melkebønder har derimot vært skjermet for disse urolighetene i markedet. Tine har tidligere i år uttrykt bekymring for rundt råvaretilgangen ettersom melketilførselen har vært lavere enn prognosert. Bortfallet av kyr har ikke i tilfredsstillende grad blitt kompensert med avdrattsøkning, og det er behov for mer kumelk neste år.²

For to år siden gjennomførte LU en lignende undersøkelse, som også omfattet produsenter av storfe- og sauekjøtt. Svarfordelingene den gang viste at både produksjons- og investeringsviljen blant bøndene var høy. Melkeprodusentene hadde totalt sett planer om en produksjonsøkning på 15 prosent i løpet av de neste tre årene. Videre oppga rundt halvparten av melkebøndene i undersøkelsen at de hadde planer om å foreta investeringer i de nærmeste årene. Forventningsmessig vil ikke endringene være veldig store på to år, men vi vil likevel kunne tydeliggjøre endringer og trender gjennom å sammenligne resultatene.

1.1 Om undersøkelsen

Målgruppen for undersøkelsen er melkeprodusenter. Undersøkelsen ble gjennomført i perioden 13.10.09 – 13.11.09 via Internett. Henvendelsen om å delta i undersøkelsen ble sendt ut per e-post til Tines adresselister over leverandører. Det betyr at bare én person svarte på vegne av hver samdrift. De som driver i samdrift ble derfor bedt om å svare på vegne av hele samdriften på alle spørsmålene i undersøkelsen, og ikke bare for seg selv som enkeltbruker.

Av de 6000 utsendte e-postene kom 313 i retur, hvilket innebærer at 5687 e-poster gikk gjennom. Per 13. november 2009 hadde 2445 respondenter besvart undersøkelsen, noe som gir en svarprosent på 43 prosent. Dette må anses å være et tilfredsstillende resultat. Utvalget er trukket fra Tine sine leverandører. Dette innebærer at det bare er en person per samdrift som har svart på undersøkelsen. Disse ble bedt om å svare på vegne av hele samdriften.

¹ Begrepet ”melkebønder” vil bli brukt gjennomgående i rapporten. Dette refererer kun til produsenter av kumelk.

² <http://medlem.tine.no/trm/tp/5005.cms>

Når vi på flere plasser i undersøkelsen har summert opp våre tall til landsgjennomsnittet har vi tatt utgangspunkt i at det er 12244 bruk med melkekyr i Norge. Dette tallet er hentet fra SSB sine årlige tellinger, hvor man bruker produksjonstilskuddstildelingene for å registrere antall bruk.

I den understående tabellen presenteres fordelingen av respondentene etter region, kjønn, alder og om de driver i samdrift eller ikke.

Tabell 1.2 Fordeling av utvalget etter region, alder, kjønn og driftsform (prosent)

I utvalget	
Region³	
Nord-Norge	11,7
Midt-Norge (Trøndelag)	23,7
Sør- og Vestlandet	40,1
Østlandet	24,5
Alder	
Under 35 år	12
35 – 54 år	65
55 år og eldre	23
Gjennomsnittsalder	46
Kjønn	
Kvinner	15,4
Menn	84,6
Samdrift	
Samdrift eller lignende	18
Ikke samdrift eller lignende	82
N	2445

Metodiske vurderinger

I en slik undersøkelse samler vi informasjon om et utvalg av melkebønder til Tine. Utvalget av melkebønder kan med en viss slingringsmonn gi oss relativt sikker informasjon om alle bøndene (populasjonen). For at informasjonen om utvalget skal være generaliserbart til hele populasjonen er vi avhengig av at utvalget er tilfeldig trukket, dvs. at ingen grupper har større sannsynlighet for å være med i undersøkelsen enn andre.

I forhold til dette er yngre bønder overrepresentert i undersøkelsen. Dette kan nok skyldes at undersøkelsen ble gjennomført over internett, og at yngre personer er mer familiære med dette mediet. Større bruk og samdrifter var også noe overrepresentert i undersøkelsen. For å korrigere for disse skjevhetene har vi lagt på vekt for å gjøre utvalget mer representativt.

Det er også gode grunner til å tro at personer som er på vei til å legge ned driften i nær fremtid har mindre interesse av å svare på undersøkelser av denne typen. Dette er vanskelig å korrigere for teknisk, men kan gi utslag i resultatene. Om det stemmer vil det føre til at vi vil få en underrepresentasjon av bønder som har planer om å avvikle driften, og tilsvarende en overrepresentasjon av de med de mest optimistiske fremtidsplanene.

³**Nord-Norge:** Finnmark, Nordland og Troms. **Midt-Norge (Trøndelag):** Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag. **Sør- og Vestlandet:** Aust-Agder og Vest-Agder, Hordaland, Møre og Romsdal, Rogaland og Sogn og Fjordane. **Østlandet:** Akershus, Buskerud, Hedmark, Oppland, Oslo, Telemark, Vestfold og Østfold. Aust-Agder og Vest-Agder.

2 Produksjonen framover

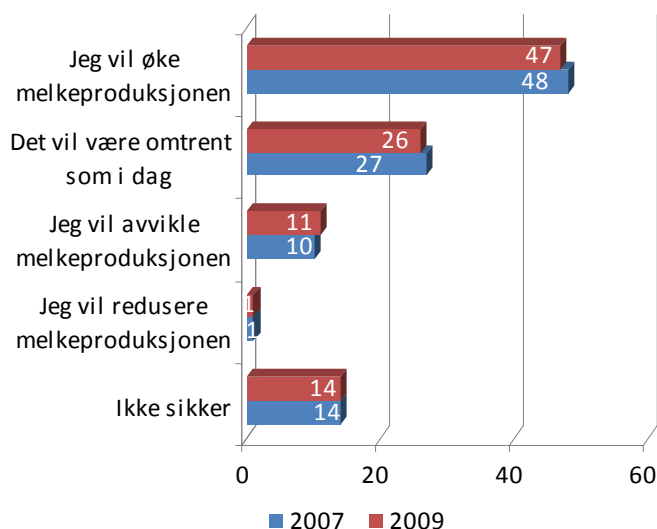
I dette kapitlet har vi undersøkt hvilke planer melkebøndene har for fremtidig produksjon på gården. Bøndene har derfor blitt bedt om å vurdere sine planer i et femårsperspektiv. Tallene gir en indikator på hvilken råvaretilgang man kan forvente seg de kommende årene, samt at de gir mulighet for å belyse hvilke forhold som stimulerer og begrenser melkeproduksjonen.

Det er nødvendig å bemerke at vi i dette og videre kapitler, i hovedsak kartlegger planer og intensjoner blant melkebøndene. Dataene gir derfor et mål på stemning og tendenser i bransjen – ikke eksakte tall på fremtidig utvikling. Hensikten med en slik kartlegging er å hente andre typer opplysninger enn de som vanligvis brukes i prognosearbeidet og å se noe lenger frem i tid enn hva Tines jevnlige markedsprognoser gir rom for.

2.1 Produsentenes fremtidsplaner – beskrivende analyser

På spørsmål om produsentene tror de vil levere mer eller mindre kumelk de neste årene, ser vi at optimismen i næringen er høy. Nært halvparten av respondentene ønsker å øke melkeproduksjonen. Rundt en fjerdedel vil forsette som før, mens nesten ingen vil redusere produksjonen. Som vi ser er det små endringer siden 2007. Dette gjenspeiler nok at næringen i Norge ikke har gjennomgått store omveltninger de siste to årene.

Figur 2-1 Tror du at du vil levere mer eller mindre kumelk om fem år enn du gjør i dag?

Til tross for at man i 2007 spurte om ”planene de neste 3 årene”, mens det i år er spurt om ”planene de neste 5 årene”, er forskjellene mellom 2007 og 2009 forsvinnende små.

Dette kan nok tyde på at melkebønder opererer med en tidshorisont på over tre år når de legger fremtidige planer for driften.

11 prosent oppgir at de vil avvikle produksjonen i løpet av de neste fem årene. På landsbasis utgjør dette 1347 kumelkprodusenter⁴. Videre vil det utgjøre 2,2 prosent i året. Sett opp mot at den årlige nedleggingstakten de siste tre årene har vært rundt 7,5 prosent er dette et lavt tall.

Dette kan skyldes at mange av de som oppgir at de ikke er sikre, vil ende opp med å legge ned produksjonen. Det kan også til dels skyldes at utvalget er noe skjevt mellom de som ønsker å satse i forhold til de som er mindre positive til en framtid i næringen.

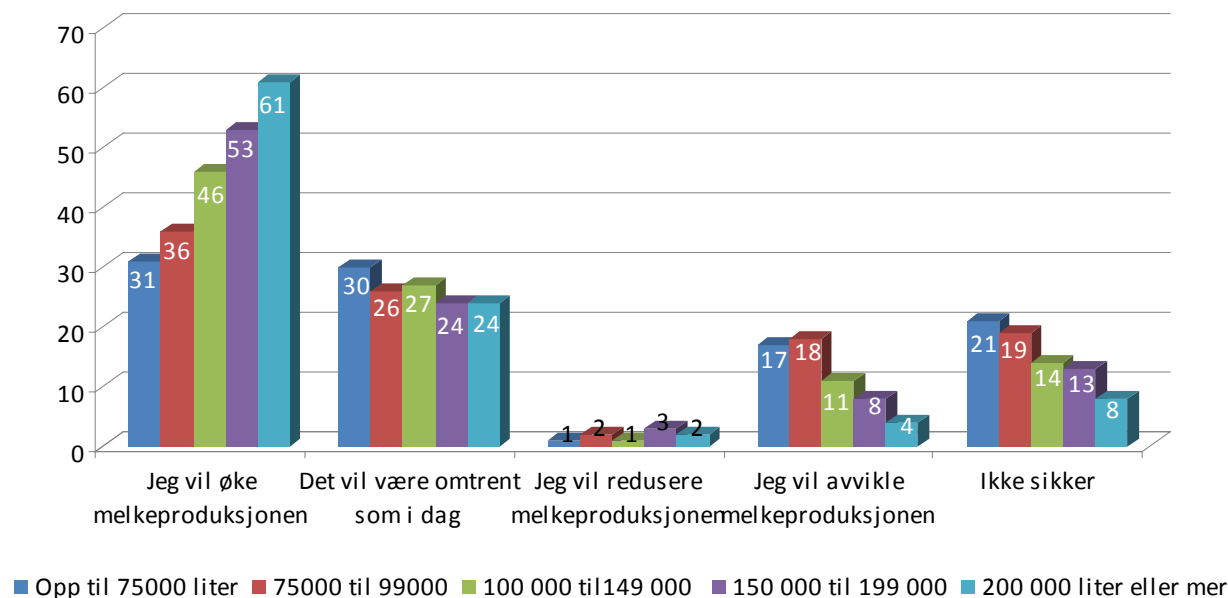
For optimistiske tall?

Som figur 2-1 viser oppga 10 prosent at de kom til å avvikle driften de kommende tre årene i 2007. I de to årene som har gått siden den undersøkelsen ble gjort har vi sett en nedgang i antall bruk med melkekyr på rundt 13 prosent. Dette tyder på at de reelle avviklingstallene bør oppjusteres noe fra det bøndene oppgir i undersøkelsen.

2.1.1 Produksjonsplaner – etter kvotestørrelse, landsdel og alder

Det er en signifikant sammenheng mellom produksjonsplaner og kvotestørrelse. Som vist i figur 2-2 er det en tydelig tendens til at ”nye vil ha mer”: Brukene med store melkekvote er mest interessert i å øke produksjonen, mens det er størst andel avviklere blant de med små kvoter. Vi ser også at gruppene med de minste kvotene er mest usikre på hvordan den fremtidige driften vil bli.

Figur 2-2 Tror du at du vil levere mer eller mindre kumelk om fem år enn du gjør i dag?(etter kvotestørrelse)

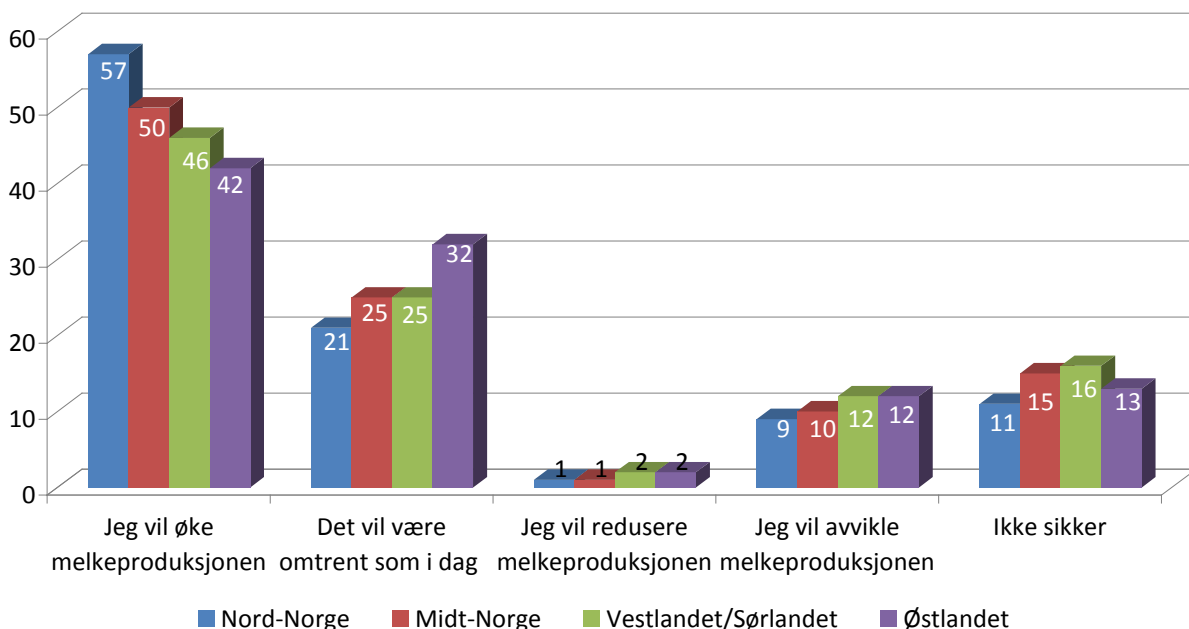

⁴ Dette er regnet med utgangspunkt i tall fra SSB. Per 1.1.09 var det 12244 driftsenheter med melkekyr i Norge. Dette inkluderer både Tine og Q-meierienes leverandører. (<http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jordhus/tab-2009->

Fordelingen etter landsdel viser at optimismen er størst i Nord-Norge, hvor 57 prosent av melkebøndene ønsker å øke produksjonen i løpet av de neste fem årene. Tilsvarende andel for Østlandet er 42 prosent. På den andre siden har Østlandet den høyeste andelen av produsenter som ønsker å holde produksjonen på dagens nivå. *Det er rimelig å tolke dette som en indikator på at man er fornøyd med dagens situasjon.*

12 prosent av melkebøndene på Østlandet og Vestlandet/Sørlandet ønsker å avvikle produksjonen i løpet av de neste fem årene, mens bare 9 prosent av bøndene i Nord-Norge har planer om dette. Dette kan synes å være motstridende med andre undersøkelser. I forbindelse med odelsbarnundersøkelsen gjennomført i 2008 viste det seg at interessen for overtakelse av melkebruk i Nord-Norge var lavere enn i andre deler av landet (Andgard et al 2009). Det kan imidlertid tenkes at dersom en produsent først velger å drive landbruksproduksjon i Nord-Norge, så er det færre alternative produksjonsretninger som er aktuelle enn for eksempel i Trøndelag eller på Østlandet. Det kan også være vanskeligere å drive landbruk i kombinasjon med arbeid utenfor bruket i Nord-Norge enn mange andre steder. Skal økonomien opprettholdes på samme nivå eller bedres, kan det tenkes at det er nødvendig å øke melkeproduksjonen.

Figur 2-3 *Tror du at du vil levere mer eller mindre kumelk om fem år enn du gjør i dag?(etter landsdel)*

Ikke overraskende er yngre gårdbrukere mer villig til å øke produksjonen. De som ønsker å øke produksjonen er i gjennomsnitt nesten syv år yngre enn avviklerne. Høyest

gjennomsnittsalder finner vi blant de som planlegger å redusere eller avvikle produksjonen med henholdsvis 48,2 og 50,7 år. Gjennomsnittsalderen i hele utvalget er 46,4 år.

Tabell 2-1 Gjennomsnittsalder etter fremtidsplaner

	Alder (gj.snitt)
Jeg vil øke melkeproduksjonen	44,9
Det vil være omtrent som i dag	50,2
Jeg vil redusere melkeproduksjonen	48,2
Jeg vil avvikle melkeproduksjonen	50,7
Ikke sikker	47,7

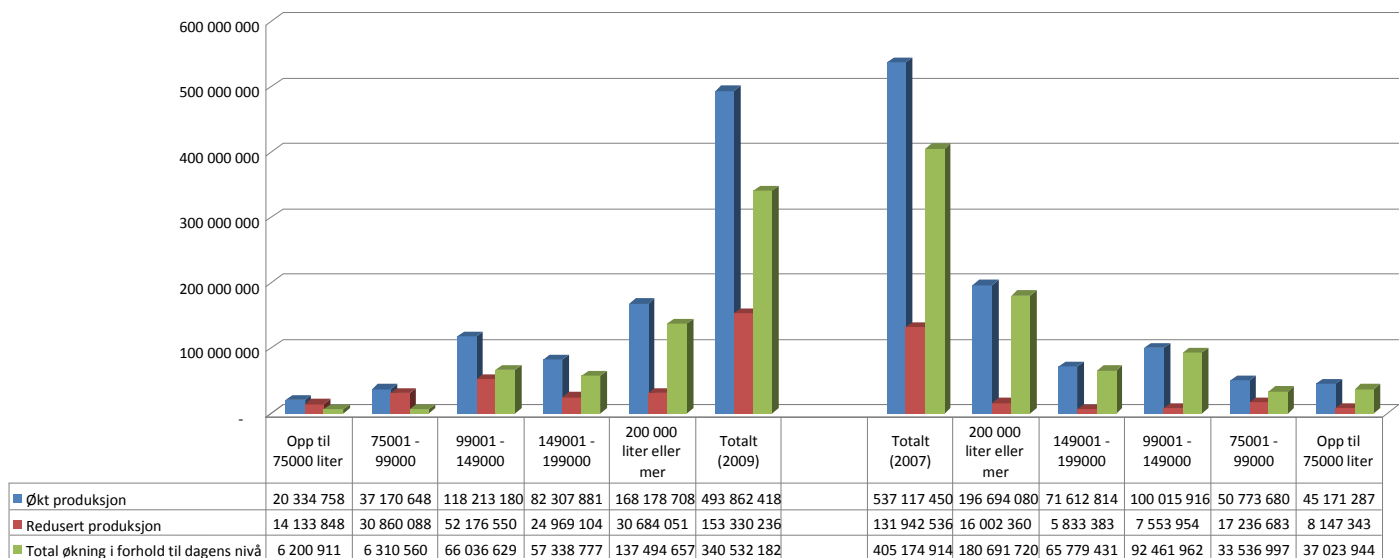
2.2 Fremtidig råvaretilgang

Respondentene ble bedt om å oppgi hvor mye melk de forventet å levere om fem år. I det følgende avsnittet vil vi gi et overslag over hvor mange liter dette dreier seg om på landsbasis. Det vil selvsagt være en del usikkerhet knyttet til et slikt anslag. Som vi så i figur 2-1 ønsket rundt halvparten å øke melkeproduksjonen de kommende årene. Det er lite sannsynlig at verken etterspørsel eller kvotetilgang vil tillate en slik vekst. De understående utregningene er derfor et mål på hvilken utvikling man kunne ha forventet dersom alle melkebøndene hadde hatt mulighet for å realisere planene sine.

Figur 2-4 på neste side viser beregningene av hvor mange melkebøndene planlegger å endre produksjonen med. Det er tatt utgangspunkt i *gjennomsnittslleveringen* i kvoteåret 2009/2010. Deretter har vi beregnet differansen mellom dette og hva de oppgir de vil levere om fem år, dvs. planlagt levering i 2014/15. Gjennomsnittstallene er deretter ganget opp i forhold til antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis (12244). Vi inkluderer med andre ord både Tines og Q-meierienes leverandører i beregningene. Avslutningsvis har vi trukket fra gjennomsnittsproduksjonen blant de som har planer om å avvikle produksjonen.

Til sammenligning er de samme utregningene gjort med tall fra 2007.

Figur 2-4 Beregnet endring i volumet av levert melk om fem år (i liter)

Innenfor alle størrelsesgruppene planlegger produsentene å øke melkeleveransene de neste fem årene. Den største optimismen finner vi blant de med kvoter på 200 tusen eller mer. Her forventer produsentene å levere hele 137 millioner liter mer om fem år. Blant de med kvoter under 100 tusen liter forventer man en mer moderat økning på rundt 12 millioner liter.

Samlet sett ønsker produsentene å levere 340 millioner liter mer enn i år, noe som utgjør en produksjonsvekst på rundt 18 prosent fra dagens nivå. Selv om det ikke er realistisk å skaffe avsetning for en slik økning, viser det at bøndene har svært offensive fremtidsplaner. Dette kan sees på som et uttrykk for at optimismen i næringen er stor, og at man har stor tro på muligheten for å ekspandere i årene fremover. Alternativt kan det tyde på at produsentene opplever at deres økonomi er presset, og at det er nødvendig å øke produksjonen for å forsette med melkeproduksjon i fremtiden.

Vi ser at den forventende økningen i antall liter er mindre i dag enn hva den var i 2007. Dette skyldes at det for to år siden var 14050 registrerte bruk med melkekyr i Norge, mens det i dag er 12244. Prosentmessig er den forventende veksten tilnærmet lik for den enkelte produsent. Med andre ord er de fremtidige produksjonsplanene uendrede, men det har blitt færre bønder i næringen.

2.3 Produsentenes fremtidsplaner – forklarende analyser

Som vi så ovenfor henger produksjonsplaner sammen med kvotestørrelse, landsdel og alder. Slike bivarierte sammenhenger gir derimot ikke hele bildet siden de ulike bakgrunnsvariablene til dels henger sammen med hverandre. Eksempelvis vet vi at det er en sammenheng mellom

størrelse på melkekvoten og landsdel. Det kan også tenkes at det er andre bakenforliggende forhold som påvirker sammenhengene vi observerte.

For å korrigere for slike forhold har vi benyttet oss av logistisk regresjonsanalyse. En metode som gir mulighet for å undersøke flere ulike bakgrunnsvariabler samtidig. På den måten får vi rendyrket effekten av hvert enkelt forklaringsbidrag uten at det påvirkes av variasjonen i andre bakgrunnsvariabler. Denne metoden regner ut den statistiske sannsynligheten for å ha en bestemt egenskap vs. å ikke ha denne egenskapen. I dette tilfellet har vi sett på *hva som øker sannsynligheten for å planlegge produksjonsøkning vs. å ikke planlegge det*. Videre har vi sett på hva som øker sannsynlig for å ville avvikle produksjonen vs. å ikke ville avvikle.

2.3.1 Hva er bestemmende for produksjonsøkning?

Som nevnt har vi sett på hva som øker sannsynligheten for å planlegge økning av produksjonen. Vi har lagt inn kjønn, alder, landsdel, utdanningsnivå og kvotestørrelse som potensielle forklaringer.

Tabell 2-2 Logistisk regresjon med produksjonsøkning ($ja=1$, $nei=0$) som avhengig variabel.⁵

	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Alder	-0,05	0,01	0,00	0,95
Kjønn (Kvinne=0)	0,30	0,12	0,01	1,38
<u>Landsdel (ref=Midt-Norge)</u>				
Nord-Norge	0,45	0,16	0,00	1,57
Østlandet	-0,27	0,13	0,04	0,77
Vest/Sørlandet	-0,03	0,11	0,69	0,96
<u>Utdanning(ref=grunnskole)</u>				
Inntil 3 år	-0,22	0,18	0,28	0,83
4-6 år	-0,03	0,18	0,92	0,98
Mer enn 6 år	-0,19	0,21	0,36	0,83
<u>Kvote (ref=opp til 75000 liter)</u>				
75001 - 99000	0,12	0,17	0,51	1,11
99001 - 149000	0,48	0,15	0,00	1,63
149001 - 199000	0,72	0,17	0,00	2,15
200 000 liter eller mer	1,03	0,16	0,00	2,77
Konstant	1,40	0,34	0,00	4,26

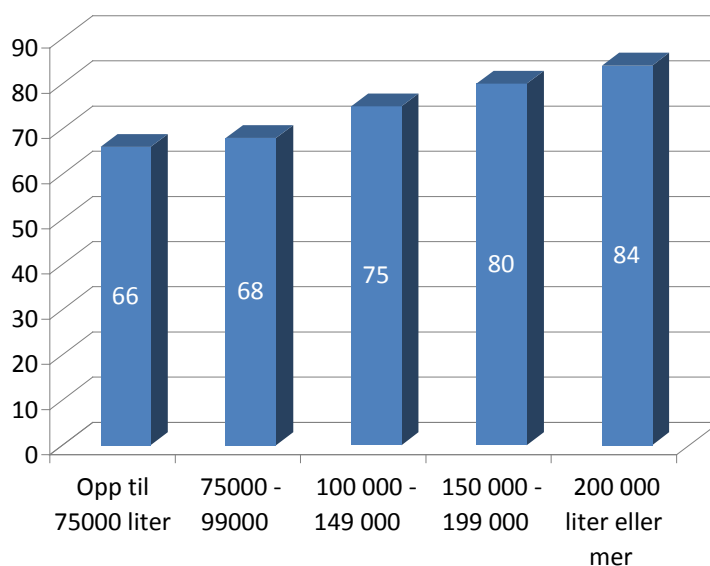
⁵ Sig. (signifikansnivået) indikerer at vi med enn gitt statistisk sikkerhet kan anta at den gitte variabelen har en selvstendig forklaringskraft på investeringsplanene. Konvensjonelt setter enn nivået til 95 prosent. Sig. 0,01 = 99 % sikkerhet. Sig. 0,05 = 95 % sikkerhet.

Vi finner at kjønn har en signifikant påvirkning. Menn har betydelig større sannsynlighet for å planlegge økning i produksjonen enn hva kvinner har. Dette er i tråd med tidligere studier, og har blitt forklart med at menn ofte er mer aktive i gårdsarbeid fra ung alder og derfor har mer kunnskap og selvtillit i forhold til gårdsarbeidet.⁶

Ikke overraskende har yngre bønder større sannsynlighet for å planlegge produksjonsøkning enn eldre. Utdanningsnivå har ingen påviselig effekt på produksjonsplanene. Når vi videre ser på landsdel finner vi at melkebønder i Nord-Norge er betydelig mer villige til å øke produksjonen enn hva man er i de øvrige landsdelene, selv når vi har korrigert for alder og kvotestørrelse. Til sammenligning er det bønder fra Østlandet som har lavest sannsynlighet for å ville øke produksjonen de neste fem årene.

Det er likevel kvotestørrelse som har den største individuelle effekten på sannsynligheten for å planlegge produksjonsøkning, etter at vi kontrollerer for de øvrige variablene. Forskjellene mellom de ulike gruppene fremstår tydeligere når de vises som prosentdifferanser i figur 2-5.⁷

Figur 2-5 *Predikerte sannsynligheter for å planlegge produksjonsøkning etter kvotestørrelse. (Referansekategori: Mann, 40 år, Midt-Norge, Grunnskole)*

⁶ *Prisar og produksjon* (Vatn:1992)

⁷ De prosentvise sannsynligheter kan ikke regnes direkte ut for hver regresjonskoeffisient, men beregnes ut fra undergrupper av respondenter kalt referanse kategorier. Dette gjøres ved å ta eksponentiellfunksjonen av logitene av de/den aktuelle referanse kategorien. Formelen for utregning av sannsynligheter blir således som følger: $1 / (1 + \exp(-(b_0 + (b_1 * X_1) + b_3 * X_2) + (b_4 * X_3) + \dots (b_n * X_n)))$

2.3.2 Hva er bestemmende for produksjonsavvikling?

På samme måte har vi undersøkt hva som påvirker sannsynligheten for å ville avvikle produksjonen.

Figur 2-6 Logistisk regresjon med avvikling av melkeproduksjon (ja=1, nei=0) som avhengig variabel

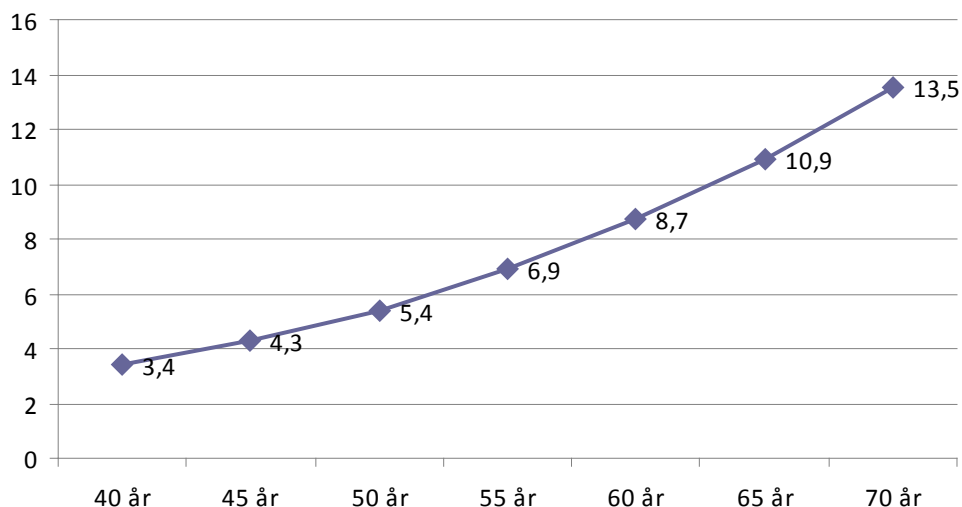
	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Alder	,050	,007	,000	1,051
Kjønn (Kvinne=0)	,243	,191	,203	1,274
<u>Landsdel (ref=Midt-Norge)</u>				
Nord-Norge	,100	,238	,674	1,105
Østlandet	,300	,187	,108	1,350
Vest/Sørlandet	,258	,172	,134	1,294
<u>Utdanning(ref=grunnskole)</u>				
Inntil 3 år	,064	,244	,792	1,067
4-6 år	,301	,250	,229	1,352
Mer enn 6 år	,705	,282	,012	2,025
<u>Kvoteplass (ref=opp til 75000 liter)</u>				
75001 - 99000	,108	,199	,587	1,114
99001 - 149000	-,345	,189	,067	,708
149001 - 199000	-,458	,227	,044	,632
200 000 liter eller mer	-1,012	,240	,000	,363
Konstant	-4,648	,498	,000	,010

Som man ser er det ingen signifikante forskjeller mellom de ulike landsdelene. Sagt med andre ord har ikke bøndenes geografiske plassering en direkte betydning for sannsynligheten for å avvikle. Kjønn har heller ingen betydning for hvorvidt man planlegger å avvikle melkeproduksjonen.

Noe overraskende er det kanskje at personer som har mer enn seks års skolegang etter grunnskolen har betydelig større sannsynlighet for å planlegge avvikling. Dette kan ha flere mulige forklaringer. Personer med høyere utdanning er attraktive på arbeidsmarkedet og kan derfor lettere finne gode alternativ til å drive gård. Det er også mulig det forteller noe om hvilke jobber som lar seg kombinere med gårdsdriften. Melkeproduksjon er arbeidsintensiv, og jobber som krever høyere utdanning er nok vanskeligere å forene fordi det er mindre utbredt med deltidsstillinger.

Avslutningsvis ser vi at sannsynligheten for å ville avvikle øker med alderen. Som man ser i figur 2-7 er det en relativt jevn økning, selv om det skjer en viss intensivering etter 55 år.

Figur 2-7 *Predikerte sannsynligheter for å planlegge avvikling av melkeproduksjon etter alder. (Referansekategori: Mann, under 75 000 liter kvote, Midt-Norge, grunnskole)*

2.4 Oppsummering

I dette kapittelet har vi undersøkt hvilke forventninger melkebøndene har til den fremtidige produksjonen på gården.

I hovedsak viser undersøkelsen at produsentene er svært offensive med tanke på fremtiden. Halvparten ønsker å øke produksjonen på bruket de neste fem årene, mens en fjerdedel forventer å opprettholde en produksjon på dagens nivå. En av ti tror produksjonen vil avvikles, mens nesten ingen planlegger å forsette med redusert produksjon.

Den offensive holdningen til bøndene kommer kanskje best til uttrykk når de blir bedt om å anslå hvor mange liter melk de vil levere i kvoteåret 2014/2015. I gjennomsnitt har de ambisjoner om å øke leveransene med 18 prosent i forhold til i dag, noe som utgjør over 340 millioner liter. Det er ikke realistisk at man vil kunne skaffe avsetning for en slik økning. Likevel viser det tydelig at det er mulighetene – og ikke ønsket – om satsning som er hinderet for økt produksjon for mange.

Ulike faktorer påvirker bøndenes produksjonsplaner. Korrigert for ulike bakgrunnsvariabler er det brukets kvotestørrelse som er mest avgjørende for om man planlegger produksjonsøkning. Det er derfor lite som tyder på at strukturrasjonaliseringen innen melkeproduksjonen vil avta de kommende årene.

Med henhold til geografiske forskjeller skiller bønder fra Nord-Norge seg ut som mer villige til å øke produksjonen – uavhengig av kvotestørrelsen på bruket. Vi finner også at yngre bønder mer innstilt på å øke produksjonen enn eldre.

3 Strategier for framtidig produksjon

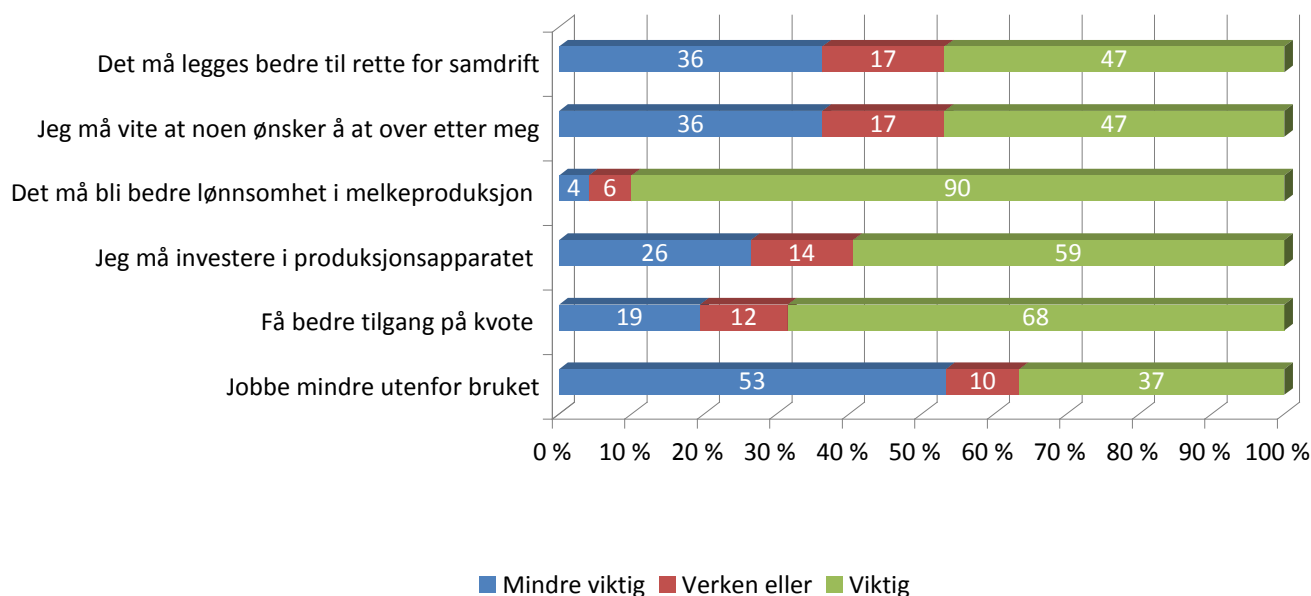
Forrige kapittel viste tydelig at norske melkebønder har offensive fremtidsplaner. I gjennomsnitt planlegger de å øke leveransene med rundt 18 prosent over de neste fem årene. Uavhengig om en slik vekst er gjennomførbar, avslører svarene likevel stor satsningsvilje blant mange melkebønder.

I dette kapittelet vil vi se hvilke forhold som må ligge til rette for at produsentene skal kunne øke produksjonen, og hvordan bøndene planlegger å øke melkekvoten. Vi har også undersøkt ”avviklernes” fremtidsplaner. Blant annet hva de planlegger å gjøre med kvoten når melkeproduksjonen på gården avvikles.

3.1 Hva må til for å øke produksjonen på bruket..

Det har vært uttrykt bekymring for at produsentene ikke klarer å dekke behovet for melk i markedet. Tine har i år mottatt mindre melk enn i 2008, og er avhengig av en betydelig leveranseøkning om de skal levere det markedet ønsker til neste år. I den forbindelse har vi spurt produsentene hvilke forhold som må ligge til rette for at produksjonen kan økes vesentlig. ⁸

Figur 3-1 Hva må til for at du velger å øke produksjonen av melk vesentlig?

Ikke overraskende vektlegger flest økt lønnsomhet i produksjonen. Bare fire prosent oppfatter dette som mindre viktig for en eventuell produksjonsøkning på bruket. Vi får igjen en bekreftelse på at kvotetilgang oppleves som et hinder ved at 68 prosent oppfatter dette som viktig. Videre tyder tallene på at mange bønder er avhengig av å gjøre investeringer for å kunne øke produksjonen. Å jobbe mindre utenfor bruket fremstår derimot som mindre viktig.

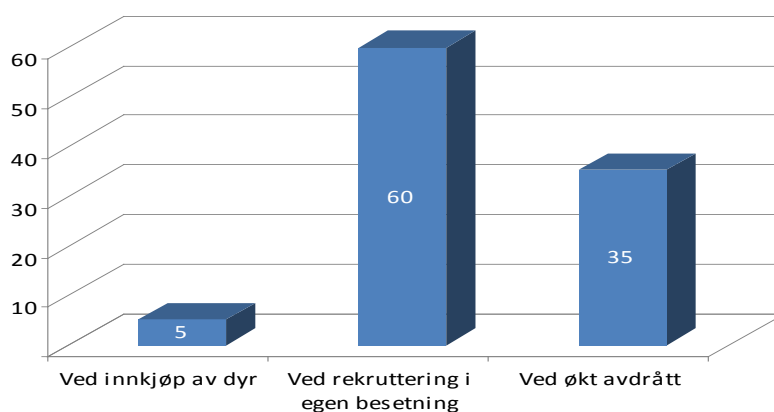
Melkeprodusentene er relativt samstemte i hva som må til for å øke produksjonen på bruket. Ser vi på de tre viktigste forholdene (lønnsomhet, kvotetilgang og investeringer) er det ingen signifikante forskjeller på aldersgrupper, kjønn, kvotestørrelse eller landsdel.

3.1.1 ..og hvilket middel vil man bruke?

Rundt halvparten av de spurte oppga at de ville øke produksjonen i løpet av de neste fem årene. Denne gruppen ble videre bedt om å oppgi hva de anså som det viktigste middelet for å øke produksjonen

For å øke produksjonen står valget mellom å øke antall kyr eller å øke avdrått. Økonomiske analyser fra NILF har vist at det lønner seg å øke antall kyr når kvoten øker, dersom kvoten er den eneste begrensende faktoren. Er det andre begrensende faktorer, som for eksempel fjøsplass, er det mer hensiktsmessig å øke avdrått.⁹

Figur 3-2 Du oppga at du ville øke produksjonen. Hva tror du blir det viktigste middelet for å klare dette?

Våre data viser at størstedelen av de som vil utvide produksjonen planlegger å øke antall dyr gjennom rekruttering i egen flokk. Rundt en tredjedel vil øke avdrått på bruket, mens bare 5 prosent oppgir innkjøp av dyr som det viktigste midlet for å øke produksjonen.

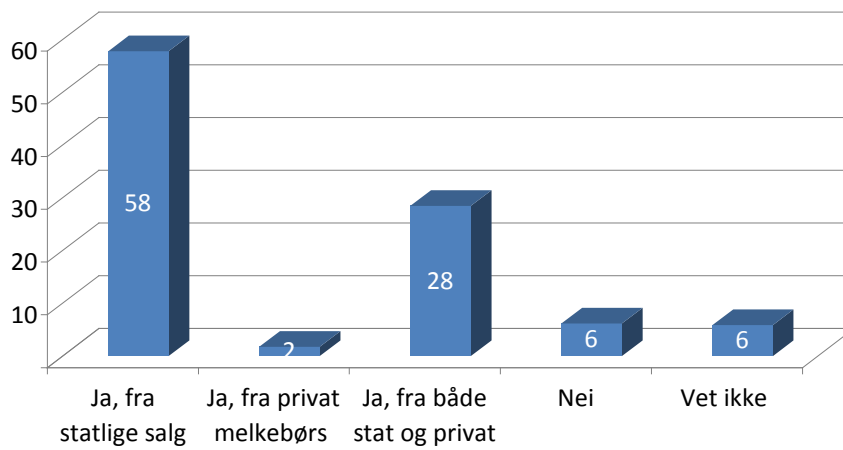
⁸ I spørsmålsformuleringen ble "en vesentlig økning" definert som minst 20 prosent

⁹ "Omsettelige melkekvoter – betalingsevne og effekter" (Nordlund et al. 2009)

3.2 Kjøp og leie av kvote

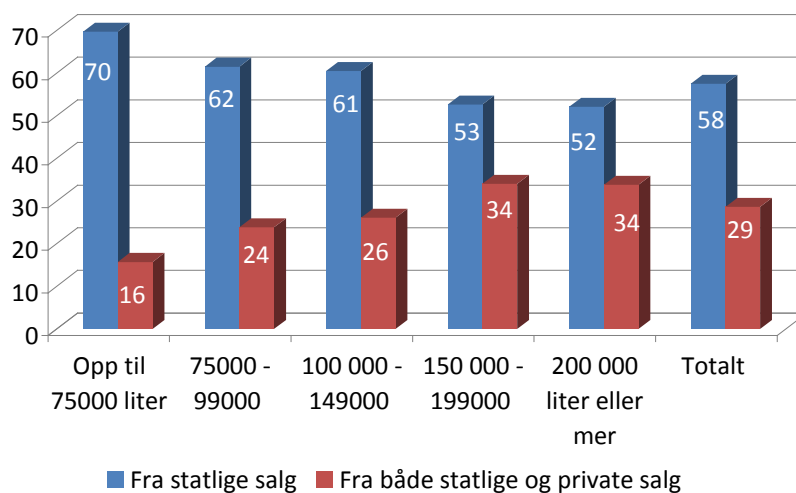
At det er en underdekning på tilgjengelige melkekvote gjenspeiles i tall fra SLF. I 2008 ønsket norske melkebønder å kjøpe kvote på til sammen 178,7 millioner liter, mens det kun var 20,8 millioner liter til fordeling.¹⁰ For å få en indikator på hvordan interessen for kvotehandel vil utvikle seg, ble melkeprodusentene med planer om å øke produksjonen spurt om de planla å kjøpe mer kvote de neste årene.

Figur 3-3 Planlegger du å kjøpe mer melkekvote de neste åra?

Det er lite som tilsier at dagens etterspørsel vil avta. 88 prosent av de som planlegger å øke produksjonen ønsker å kjøpe mer kvote. 6 prosent skal ikke kjøpe kvote, mens 5,8 prosent oppgir at de er usikre.

Figur 3-4 Andel som skal kjøpe melkekvote (etter kvotestørrelse)

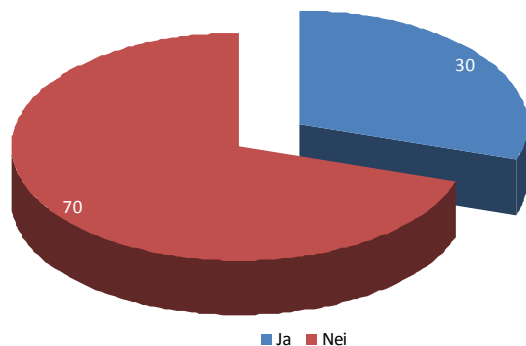

¹⁰ <http://tinyurl.com/yz36ge8>

Det er en større andel av brukene med små melkekvote som ønsker å kjøpe kvote fra staten. Ser vi på de som ønsker å både kjøpe på det statlige og det private markedet, går trenden motsatt vei. Her er det en andelsmessig forskjell på rundt 18 prosentpoeng fra øverste til nederste "kvotegruppe". Tilsvarende er det i Nord-Norge vi finner den største andelen som ønsker å både kjøpe statlig og privat.

Ved siste registrering hadde 5 prosent av landets melkeprodusenter leid kvote fra en eller flere eiendommer¹¹. Bøndernes fremtidsplaner tyder på dette tallet vil øke de kommende årene dersom forholdene tillater det. En tredjedel av bøndene som ønsker å øke produksjonen vil leie kvote de kommende årene.

Figur 3-5 Planlegger du å leie mer melkekvote de neste åra?

De som ønsker å leie kvote er også overrepresentert blant de som *både* vil kjøpe statlig og privat. Det finnes med andre ord en gruppe som vil benytte alle tilgjengelige kanaler for å øke egen produksjon. Våre analyser tyder på at denne gruppen i hovedsak består av yngre brukere og bruk med over 200 000 liter kvote

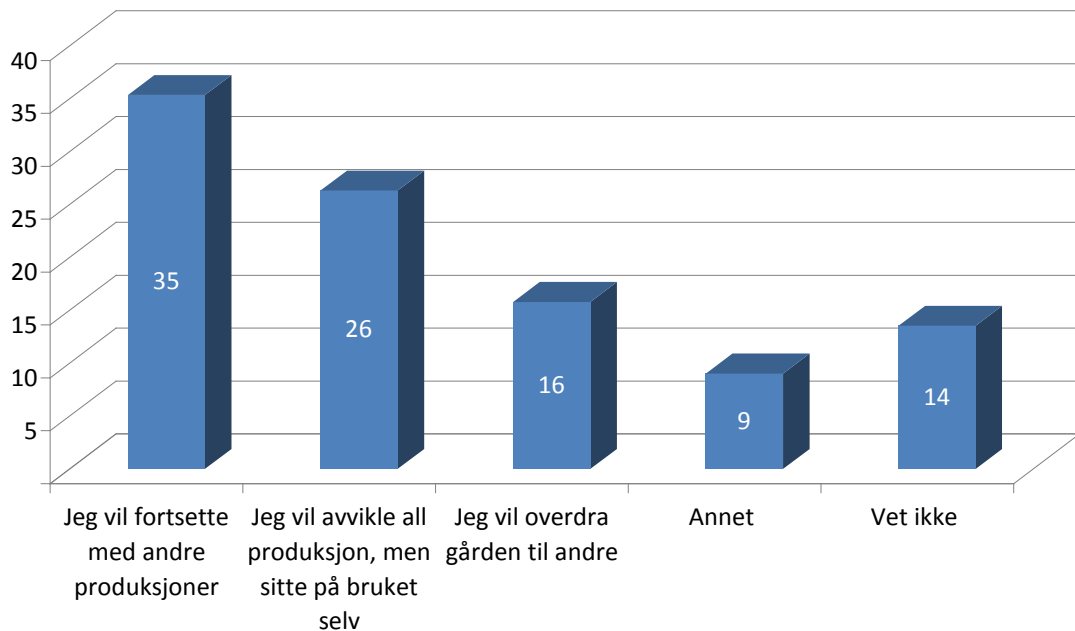
3.3 Hva gjør avviklerne?

Selv om man velger å avvikle melkeproduksjonen innebærer ikke dette nødvendigvis nedlegging av gårdsbruket. Bøndene kan fortsette med annen produksjon, eller starte annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i gårdens ressurser.

De som oppga at de ville avvikle driften i løpet av de neste fem årene (N=253) ble bedt om å utdype sine planer for bruket.

¹¹ Tall fra SLF (<http://tinyurl.com/yb9gljl>)

Figur 3-6 Du oppga at du ville avvikle melkeproduksjonen din. Hva er planene for ditt bruk i løpet av de neste fem årene?

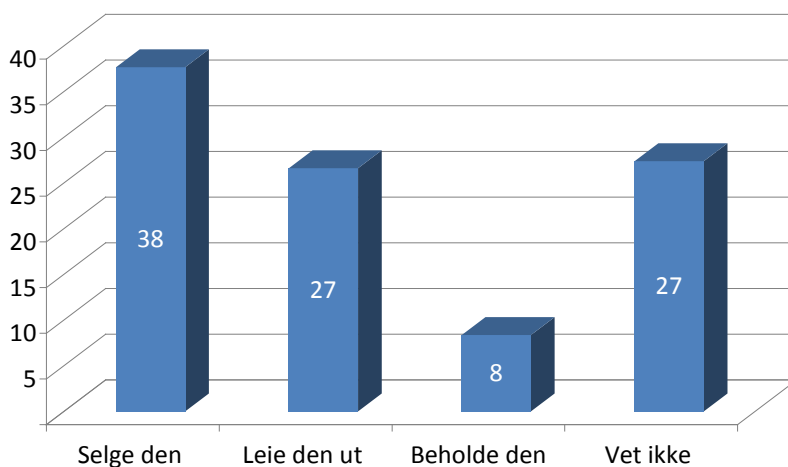
Størstedelen av avviklerne ønsker å fortsette innenfor landbruket, men med annen produksjon på bruket. Dette utgjør rundt 500 bønder på landsbasis. Melkeproduksjon er arbeidsintensivt og vanskelig å kombinere med annet arbeid, og at så mange ønsker å gå over til andre produksjonsretninger kan tolkes som en konsekvens av dette. En fjerdedel ønsker å beholde bruket selv om de avvikler produksjonen, mens 16 prosent vil overdra gården til andre. Sistnevnte gruppe består ikke overraskende i hovedsak av personer over 60 år.

3.3.1 Hva gjør avviklerne med melkekvoten?

Antallet kumelkprodusenter som har meldt melkekvoten inn for salg har vært synkende de siste årene. I 2008 var det 462 eiere av landbrukseiendom som meldte kvoten inn for salg, mens dette tallet var redusert til 320 i år. For å få en indikator på om den nedadgående trenden vil forsette, spurte vi de som planlegger å avvikle melkeproduksjonen hva de ønsker å gjøre med kvoten på bruket.

38 prosent av de som vil avvikle i løpet av de neste 5 årene vil selge melkekvoten. Alt i alt utgjør dette i underkant av 500 bruk på landsbasis – rundt 100 bruk i året. 27 prosent planlegger å leie ut kvoten, mens i overkant av 8 prosent vil beholde den. Svært mange oppgir at de er usikre på hva de vil gjøre med kvoten. Dette kan tolkes dit hen at flere kan, gitt de rette insentivene, være villige til å selge kvoten enn hva man ser i dag.

Figur 3-7 Du oppga at du ville avvikle melkeproduksjonen i løpet av de neste fem årene. Hva har du planer om å gjøre med melkekvoten din?

I det følgende presenteres en anslagsvis beregning over hvor mange liter dette innebærer. Her har vi tatt utgangspunkt i at 11 prosent vil avvikle melkeproduksjonen de kommende årene, noe som utgjør rundt 1350 bruk på landsbasis. I gjennomsnitt oppga avviklerne at de ville levere 113 831¹² liter i kvoteåret 2009/2010.

Tabell 3-1 Beregnet volum etter avviklernes planer for egen kvote (i liter)

Avviklernes kvoteplaner	Tilsvarende	Liter (totalt)
37,6 prosent vil selge kvoten		58 265 489 liter
26,6 vil leie ut kvoten		41 399 163 liter
8 prosent vil beholde kvoten		12 266 418 liter
27 prosent er usikker		41 399 163 liter

Med utgangspunkt i at det ble solgt 25,2 millioner liter melk i år, er det klart at 58,2 millioner liter er et lavt tall når det er fordelt over fem år. Alt i alt tyder resultatene på at diskrepansen mellom hvor mye som ønskes kjøpt eller leid, og hva som faktisk vil bli tilgjengelig vil øke. Som vi så i kapittel 2 tyder tallene på at bøndenes fremtidsplaner er i overkant optimistiske. Det er derfor grunn til å tro at misforholdet mellom tilbud og etterspørsel av kvote vil bli noe mindre enn det vi finner her.

¹² Konfidensintervall: Gjennomsnittet for hele populasjonen vil med 95 prosent sikkerhet ligge mellom 105 720 og 122 199 gitt at utvalget er representativt.

3.4 Oppsummering

I dette kapitlet har vi undersøkt hva som må til for å øke produksjonen blant melkebøndene. 90 prosent vektlegger lønnsomheten i produksjonen. Dette gjenspeiler seg også i kommentarene i undersøkelsen, hvor et gjennomgående tema var manglende lønnsomhet. Tilgang til kvote og behov for investeringer trekkes også frem som viktige faktorer for å kunne øke produksjonen. De som planlegger å øke produksjonen vil primært rekruttere i egen besetning for å klare dette.

Nesten 90 prosent av de som vil øke produksjonen planlegger å kjøpe kvote de kommende årene. I tillegg oppgir 30 prosent at de planlegger å leie melkekvote. Det er bønder med store bruk, målt i kvotestørrelse, som fremstår mest oppsatt på å øke kvoten. Selv om størstedelen av de som vil avvikle driften ønsker å selge eller leie ut kvoten, tyder tallene på at etterspørselen etter kvote vil tilta de kommende årene, mens tilbudet vil reduseres.

4 Investeringer

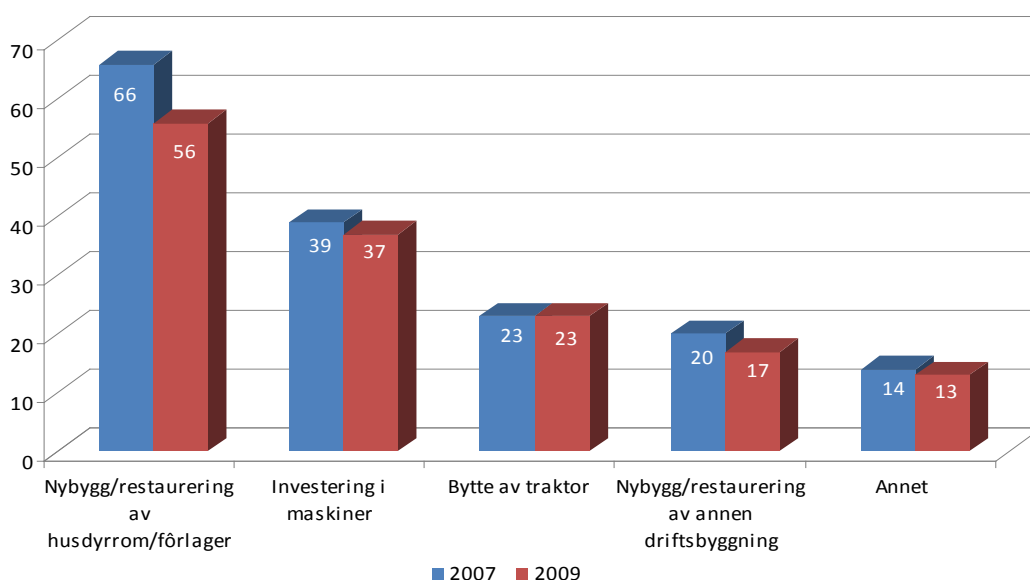
Som i alle andre næringer er investeringer nødvendig for at melkebøndene skal kunne sikre langsiktig og økonomisk lønnsom drift. Ut fra resultatene i de to foregående kapitlene er det lite som tyder på at graden av strukturrasjonalisering innenfor næringen vil avta. Dette er en utvikling som setter store krav til investeringer både når det kommer til bygninger og maskinpark. I tillegg legger ulike krav fra offentlige instanser ytterligere press på melkebøndene.

I dette kapitlet har vi undersøkt melkebøndenes syn på investeringer. Vi har både sett på investeringsbehovet på gårdene, og investeringsplanene til bøndene. Videre har vi forsøkt å gi et overslag over størrelsesordenen på disse investeringsplanene, og avslutningsvis undersøker vi hvilke forhold som virker styrende på disse planene.

4.1 Hvor er behovet størst?

Bøndene ble bedt om å oppgi hvilke investeringer det var behov for på gårdsbruket. Over halvparten av produsentene mener det er behov for å oppgradere husdyrrom eller fôrlager på bruket. Dette er ofte de mest kostbare investeringene på gården. Tallene tyder også på at mange (37 prosent) har behov for å oppgradere maskinparken på bruket.

Figur 4-1 Hvilke investeringer er det behov for på gårdsbruket ditt?

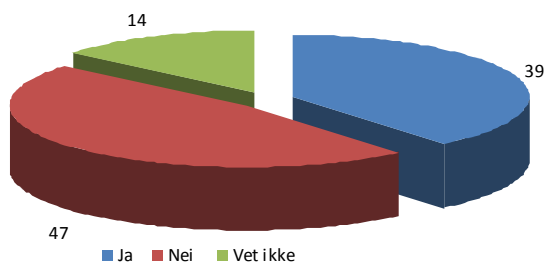
Investeringsbehovet er relativt likt som for to år siden. Andelen som ønsker å bygge eller restaurere husdyrrom og/eller fôrlager har derimot sunket med 10 prosentpoeng. Dette er nok til dels en speiling av at det i hovedsak er små bruk som har forsvunnet de siste årene, og at

det er her behovet for nybygg og restaureringer er størst. Det er nok også et tegn på at den generelle standarden på slike bygg er blitt bedre.

4.2 Produsentenes investeringsplaner – beskrivende analyser

I spørreundersøkelsen ble investeringer definert som oppgraderinger i produksjonsapparatet på 250 000 kr og oppover. 39 prosent oppgir at de har planer om slike investeringer de nærmeste fem årene. 14 prosent er usikker, mens rundt halvparten ikke har investeringsplaner.

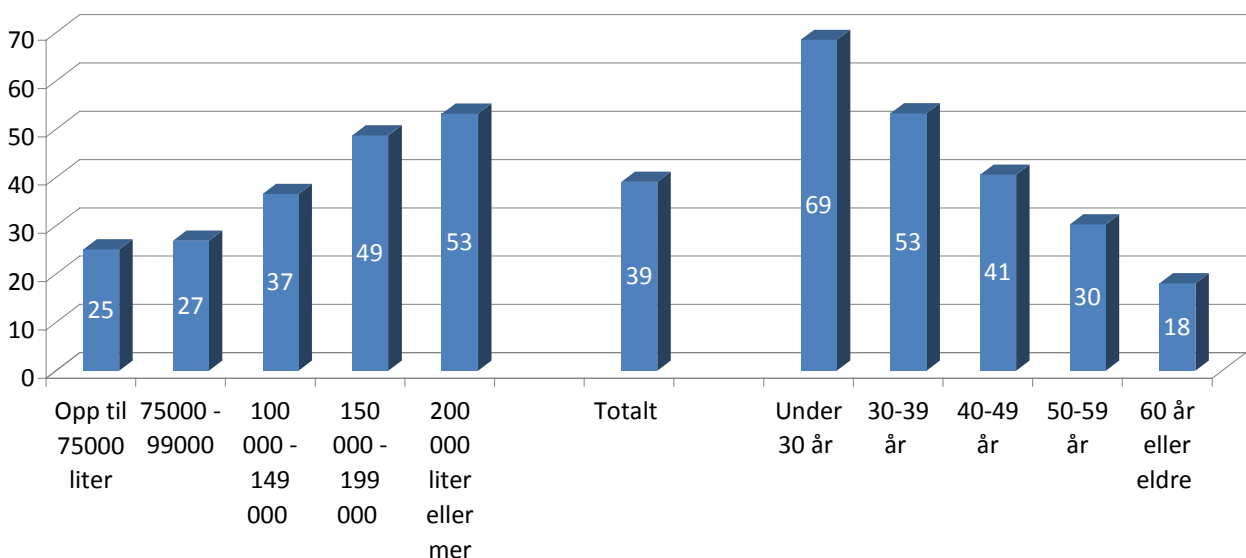
Figur 4-2 Er det planlagt investeringer i produksjonsapparatet på gården de nærmeste fem årene?

Det er til dels store gruppevise forskjeller på om man har planer om større investeringer på bruket. Blant de som har en kvote over 150 000 liter eller mer har rundt halvparten planer om å gjøre større investeringer de nærmeste fem årene. Blant de som har under 99 000 liter kvote er det kun en fjerdedel som vil investere. Forskjellen mellom de ulike aldersgruppene er også påfallende stor. Mens 70 prosent av melkebøndene under 30 skal gjøre investeringer over

250 000 kroner, er den tilsvarende andelen blant de som er i femtiårsalderen 30 prosent.

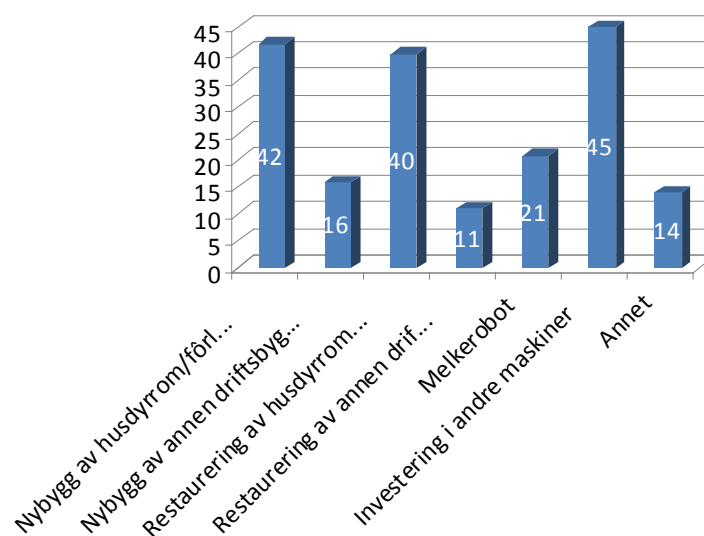
Figur 4-3 Prosentandel som har planlagt investeringer i produksjonsapparatet de neste fem årene (etter kvotestørrelse og alder)

4.3 Hva skal man investere i?

De som oppga at de hadde konkrete planer om å gjøre større investeringer ble spurt hva de planla å investere i. Som vi så var det størst behov for å bygge nytt eller restaurere husdyrrom og fôrlager. Dette gjenspeiler seg også i produsentenes investeringsplaner. 42 prosent av de som skal investere vil bygge nytt husdyrrom og/eller fôrlager, mens 40 prosent vil restaurere disse delene av driftsbygningen. De fleste oppgir likevel at investeringsplanene dreier seg om oppgraderinger i maskinparken. 46 prosent oppgir at de vil investere i maskiner, noe som utgjør 17 prosent av utvalget som helhet.

Figur 4-4 Hvilke investeringer er planlagt?

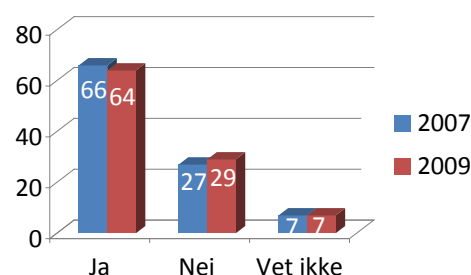

Melkebøndene ble i undersøkelsen spurt om de hadde melkerobot, og 7,3 prosent svarte positivt på dette. I dag er det rundt 600 bruk som har melkerobot i Norge. Bøndenes investeringsplaner tyder på at dette tallet vil fordobles i løpet av de neste fem årene.

4.3.1 Vil investeringene føre til økt produksjonskapasitet?

Med hensyn til fremtidig råvaretilgang er det relevant om de planlagte investeringene blir gjort for å påvirke produksjonskapasiteten på brukene, eller om man primært ønsker å vedlikeholde dagens drift.

Figur 4-5 Vil de planlagte investeringene øke produksjonskapasiteten for melkeproduksjon på gårdsbruket

Nesten to tredjedeler håper på å øke produksjonskapasiteten på bruket som et resultat av de planlagte investeringene. 29 prosent oppgir at investeringene ikke vil muliggjøre økt produksjon, mens 7 prosent er usikre. Tallene er relativt uforandret siden 2007.

4.4 Hvor mye er det planlagt å investere for?

Melkebøndene ble bedt om å gi et anslag over hvor mye regnet med at de kom til å investere for de nærmeste fem årene. I det følgende har vi sett på hvilke summer dette dreier seg om.

De som planlegger å gjøre større investeringer de nærmeste fem årene, vil i gjennomsnitt investere 2 085 569 kroner hver. Her bør det bemerkes at det er en del ”storinvestorer” i datamaterialet som trekker gjennomsnittet sterkt opp. Vi har derfor splittet fordelingen i fire like store mengder av enheter (kvartiler), for å gi et mer utfyllende bilde av sentraltendensen. Det første kvartilet har 25 prosent av respondentene under seg, det andre kvartilet har 50 prosent på hver side, mens det tredje kvartilet har 25 prosent av fordelingen over seg.

Tabell 4-1Hvor mye er det planlagt investert for? (sentraltendens)

	2007	2009
Gjennomsnitt	1 586 664 ¹³	2 085 569 ¹⁴
Median	1 000 000	1 000 000
<u>Kvartiler:</u>		
25	500 000	500 000
50	1 000 000	1 000 000
75	2 000 000	3 000 000

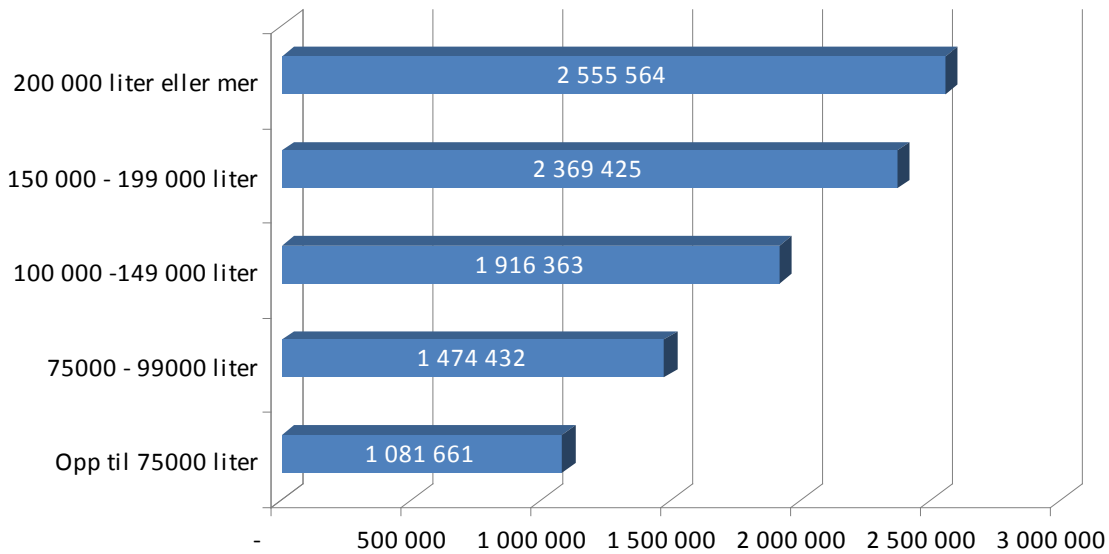
Som vi ser har beløpene bøndene planlegger å investere for økt de siste to årene. Vi ser også at det er i det øverste kvartilet denne økningen har vært. Med andre ord er ikke den generelle investeringsviljen blitt så mye større som den gjennomsnittlige økningen kan tyde på. Det har derimot vært en økning av antall ”storinvestorer” som planlegger investeringer på over 3 millioner kroner. Det er med andre ord lite som tyder på at finanskrisen har hatt stor innvirkning på bøndenes investeringslyst.

Vi ser videre en tydelig sammenheng mellom størrelse på bruket og investeringsvillighet. Mens brukene som har en kvote på mer enn 200 tusen liter har planlagt investeringer for i overkant av 2,5 millioner er gjennomsnittet for de minste brukene rundt 1 million.

¹³ Konfidensintervall (95%): 1433593 - 1739735

¹⁴ Konfidensintervall (95%): 1934122 - 2237017

Figur 4-6 Kan du anslå i kroner, hvor mye investeringene vil komme på? (gjennomsnitt i kvotestørrelse-grupper)

4.5 Produsentenes investeringsplaner – forklarende analyser

Med samme metodikk som ble benyttet i kapittel 2 har vi forsøkt få et mer utfyllende svar på hva som påvirker sannsynligheten for å ville investere. Ved bruk av logistisk regresjon korrigerer vi for samvariasjonen mellom ulike variablene, og rendyrker effekten av hvert enkelt forklaringsbidrag.

I tabell 4-2 har vi regnet ut hvor stor sannsynligheten for å planlegge investeringer er i forhold til å ikke planlegge investeringer, gitt ulike egenskaper og forhold.

Tabell 4-2 Logistisk regresjon med investeringsplaner ($ja=1$, $nei=0$) som avhengig variabel

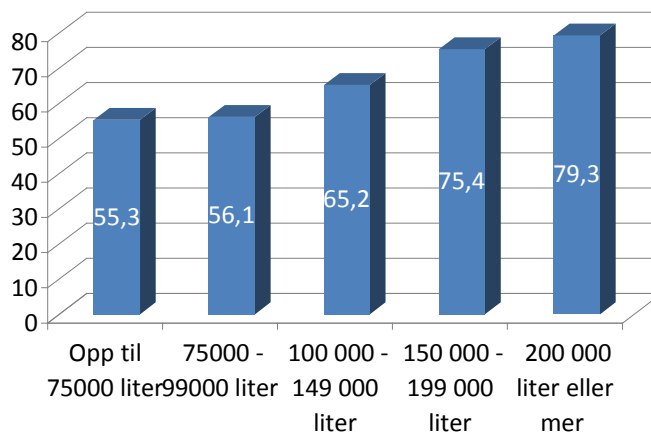
	B	S.E.	Sig. ¹⁵	Exp(B)
Alder	-,054	,005	,000	,947
Kjønn (Kvinne=0)	,326	,126	,010	1,385
Samdrift (ikke i samdrift=0)	-,225	,128	,079	,798
<u>Landsdel (ref=Midt-Norge)</u>				
Nord-Norge	,633	,158	,000	1,883
Østlandet	,297	,127	,019	1,346
Vest/Sørlandet	,085	,116	,462	1,089
<u>Utdanning(ref=grunnskole)</u>				
Inntil 3 år	-,011	,183	,951	,989
4-6 år	,071	,188	,704	1,074
Mer enn 6 år	,410	,210	,050	1,507
<u>Kvotepålegg (ref=opp til 75000 liter)</u>				
75001 - 99000	,031	,176	,858	1,032
99001 -149000	,415	,153	,007	1,515
149001 - 199000	,909	,171	,000	2,481
200 000 liter eller mer	1,129	,177	,000	3,093
Konstant	1,021	,342	,003	2,775

Om man ønsker å øke produksjonene er det naturlig at man foretar visse investeringer. Det er derfor ikke overraskende at mange av de samme forholdene som spiller inn på planene om å øke produksjonene påvirker bøndernes investeringsplaner.

Størrelsen på kvoten er avgjørende for hvorvidt man har planer om å investere de nærmeste årene. Om de øvrige faktorene holdes konstante vil en person med kvote på 200 000 liter eller mer ha 24 prosent større sjanse for å planlegge investeringer enn en med 75 000 liter eller mindre. Disse forskjellene er presentert som prosentdifferanser i figur 4-7.

¹⁵ Sig (signifikansnivået) indikerer at vi med enn gitt statistisk sikkerhet kan anta at den gitte variabelen har en selvstendig forklaringskraft på investeringsviljen. Konvensjonelt setter enn nivået til 95 prosent. 0,01 = 99 % sikkerhet. 0,05 = 95 % sikkerhet.

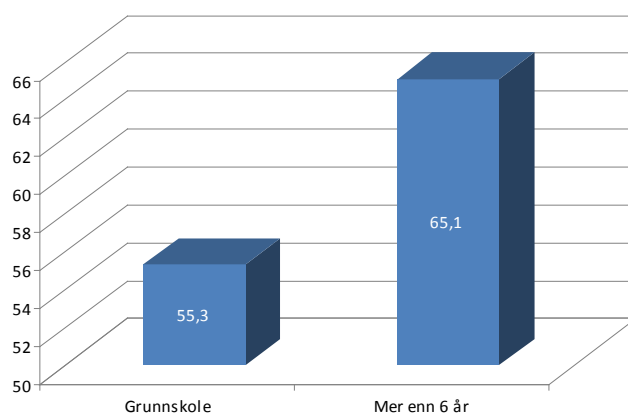
Figur 4-7 Predikerte sannsynligheter for å planlegge investeringer etter kvotestørrelse (Referansekategori: Mann, 40 år, Midt-Norge, Grunnskole, ikke i samdrift)

Melkeprodusenter fra Nord-Norge har betydelig større sannsynlighet for å planlegge større investeringer enn hva man har i de øvrige landsdelene. Videre er menn og yngre bønder mer tilbøyelige til å investere enn henholdsvis kvinner og eldre bønder. Samdriftsbønder har ikke en signifikant større sannsynlighet for å investere enn bønder som er i enkeltmannsforetak. Eventuelle forskjeller vil derfor være et utslag av at samdrifter generelt har større melkekvoter.

Et interessant poeng er at høyere utdanning gir en signifikant større sannsynlighet for å planlegge investeringer på bruket. Disse forskjellene er illustrert som prosentdifferanser mellom personer som kun har grunnskole, og personer som har seks års utdanning etter grunnskolen i figur 4-8.

Figur 4-8 Predikerte sannsynligheter for å planlegge investeringer etter kvotestørrelse etter utdanningsnivå (Referansekategori: Mann, 40 år, Midt-Norge, under 75 000 liter kvote, ikke i samdrift)

En mulig forklaring på de observerte forskjellene kan være at bønder som har mer enn 6 års utdanning etter grunnskolen har større økonomisk handlefrihet, og at risikoen ved eventuelle

investeringer derfor reduseres. Alternativt kan det tenktes at personer med lavt utdannelsesnivå har større erfaring med praktisk arbeid, og har i større grad muligheten til å ty til egenarbeid fremfor investeringer.

4.6 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett på bøndenes investeringsbehov og –planer de kommende årene. På spørsmål om hvor behovene for investering er størst, skiller husdyrrom og fôrlager seg tydelig ut. Godt over halvparten av bøndene mener det er behov for å gjøre forbedringer på disse bygningene.

Rundt 40 prosent av bøndene har planer om større investeringer på bruket. Det er primært maskinparken og husdyrrom/ fôrlager bøndene har planer om å investere i. Vi finner også at rundt 7 prosent har planer om å investere i melkerobot i løpet av de neste fem årene, noe som innebærer en dobling av antall melkeroboter i Norge.

Bøndene ble bedt om å anslå hvor mye de planlagte investeringene ville komme på. I gjennomsnitt vil hver bonde, som har planlagt å investere over 250 000 over de neste fem årene, investere i overkant av 2 millioner kroner i løpet av de neste fem årene. I forhold til tilsvarende undersøkelse for to år siden er dette en økning på en halv million. Økningen skyldes i hovedsak at det er blitt flere som har planer om investeringer på mer enn 3 millioner.

Avslutningsvis har vi sett på hvilke faktorer som øker sannsynligheten for å planlegge større investeringer. Størst betydning har størrelsen på melkeknoten ved bruket. Brukene med størst kvote har størst sannsynlighet for å planlegge investeringer, og det er også de store brukene som planlegger størst investeringssummer. Videre finner vi at høyere utdanning fremmer investeringslysten betydelig, mens hvorvidt man driver i samdrift eller enkeltvis ikke er av direkte betydning.

5 Hva mener produsentene?

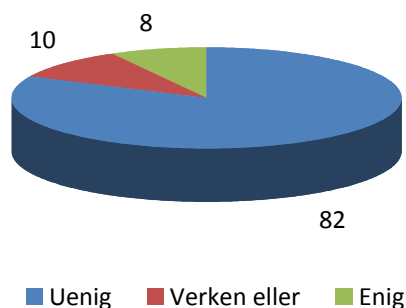
Holdninger gir visse føringer på adferd og individuelle valg. I dette kapitlet har vi sett på hvordan melkebøndene vurderer ulike forhold knytt til produksjonen i næringen. To av påstandene bøndene er bedt om å ta stilling til omhandler alternativer til konvensjonell drift, mens de to siste ser på kvotetilgang. Vi har også undersøkt om det er forskjeller i holdninger etter landsdel og kvotestørrelse.

I de opprinnelige spørsmålsformuleringene ble man bedt om å svare på en skala fra 1 til 7 hvor 1 var helt uenig og 7 var helt enig. For å lettere se tendensene i svarfordelingene har vi skilt mellom de som er ”uenig” (de som oppgir 1, 2 eller 3) ”verken/eller” (4) og ”enig” (5,6 eller 7).

5.1 Økologisk drift

Tine har et utalt mål om at seks prosent av norsk melk skal være økologisk innen 2015. Markedsutviklingen av økologiske melkeprodukter den siste tiden har vært negativ i forhold å

Flere burde legge over til økologisk drift

innfri denne målsetningen. Salget av økomelk har vært fallende, noe som har gitt en økt forskjell mellom råvaretilgang og hvor mye som blir brukt til å lage økologiske produkter¹⁶. I lys av disse utfordringene har vi bedt bøndene ta stilling til påstanden ”flere bør legge over til økologisk drift”.

Tidligere studier har vist at norske bønder mener

konvensjonell drift er ”økologisk nok”, og at den lave omsetningstakten i økologisk produksjon er et resultat av bøndenes holdninger ovenfor denne typen drift.¹⁷ Våre resultat kan tolkes mot at en slik forklaring er overførbar til melkebønder. Bare 8 prosent mener flere bør drive økologisk, mens hele 82 prosent er uenig i påstanden.

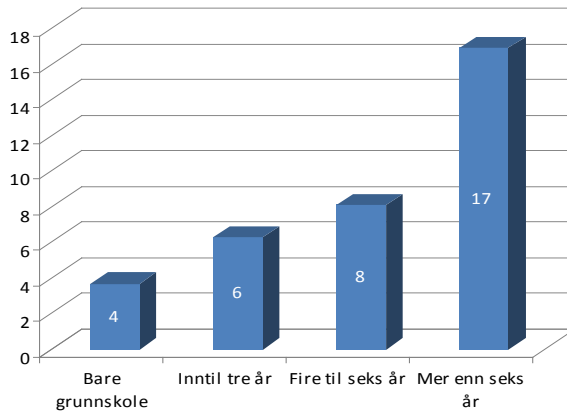
Det kan være verdt å bemerke at utdanningsnivået er den faktoren som har størst betydning for holdningene til økologisk drift. Som vist i figur 5-1 er oppimot 20 prosent av bøndene med mer enn seks års utdanning etter grunnskolen enig i påstanden. Blant de som har

¹⁶ Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer (SLF - Rapport nr 14 – 2009)

¹⁷ Mens de venter på Godot – Norske bønders interesse for omlegging til økologisk drift (Storstad 2006).

grunnskole som høyeste utdanning er det i underkant av 4 prosent som mener flere bør drive økologisk.

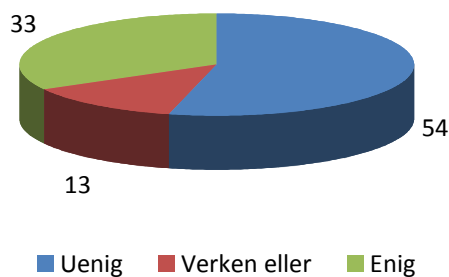
Figur 5-1 Prosentandel som er enige i påstanden ”flere bør legge over til økologisk drift” etter utdanningsnivå.

5.2 Samdrifters vilkår

Melkebøndene ble videre spurt om de mener samdriftsbønder burde få bedre betingelser. Selv

Samdriftsbønder bør få bedre betingelser

om samdrifter *også* blir etablert med et sosialt mål for øye, som muligheter for mer fritid og ferie, bygger de primært på et mål om økonomisk rasjonalisering. Virkemiddelapparatet setter derimot visse begrensninger for i hvor stor grad samdrifter kan benytte seg av stordriftsfordeler. Derfor kan holdningene til samdrifter til dels ses på som et uttrykk for holdninger ovenfor den økonomiske rasjonaliseringen av det norske

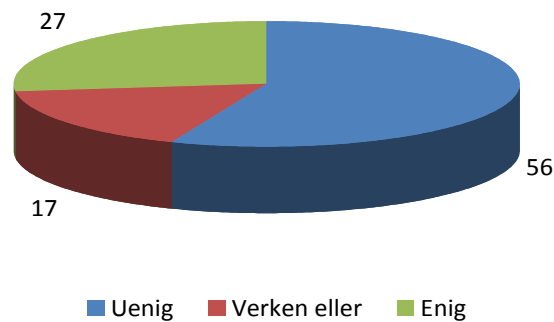
landbruket.

Bøndene er delt i synet på samdrifter. Selv om over halvparten fremdeles ser ut til å favorisere tradisjonelle driftsformer fremfor samdrifter, er en tredjedel enig i påstanden. Kanskje noe overraskende oppgir rundt 20 prosent av *samdriftsbøndene* at de er uenig i at samdrifter bør få bedre betingelser.

5.3 Kvoteavgang

Over halvparten av norske melkebønder meldte interesse for å kjøpe større kvote i år, og etterspørselen etter kvote var ni ganger større enn hva staten hadde til fordeling. Sett opp mot

Det er for vanskelig å få tilgang til kvote

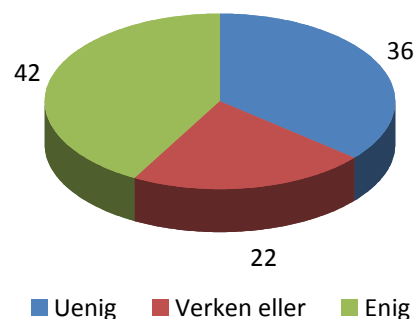

dette fremstår svarfordelingen rundt kvotetilgang noe overraskende. Hovedtyngden av respondentene mener det ikke er vanskelig å få tilgang på kvote, mens bare 27 prosent er av motsatt mening. Dette illustrerer kanskje at selv om størstedelen av melkebøndene ønsker å øke sin egen kvote, er det forståelse for at kvoteordningen er nødvendig for tilpasse

produksjonen etter markedsbehovet.

Flere er derimot enig i påstanden ”det bør være lettere å leie kvote”. 43 prosent svarer bekræftende på denne påstanden, mens 36 prosent er uenig. Til dels skyldes dette at så godt som alle samdriftsbøndene, av innlysende grunner, er enig i denne påstanden. Muligheten for å leie melkekvote har vært et omstridt tema. Svarfordelingen tyder på at bøndene er splittet i synet på denne ordningen, selv om flertallet er positive.

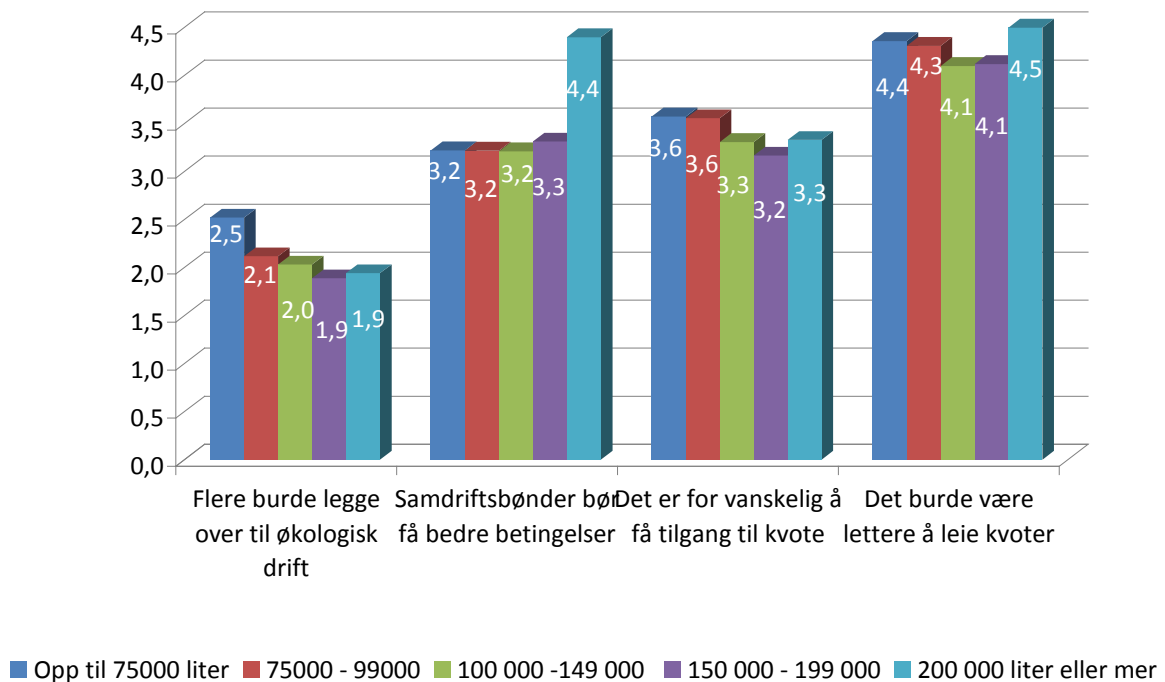
Det burde være lettere å leie kvote

5.4 Gruppevis forskjeller

I de opprinnelige spørsmålsformuleringene ble man bedt om å svare på en skala fra 1 til 7 hvor 1 var helt uenig og 7 var helt enig. Når vi under ser på forskjellen mellom ulike grupper har vi tatt utgangspunkt i gjennomsnittsskåren til de ulike påstandene.

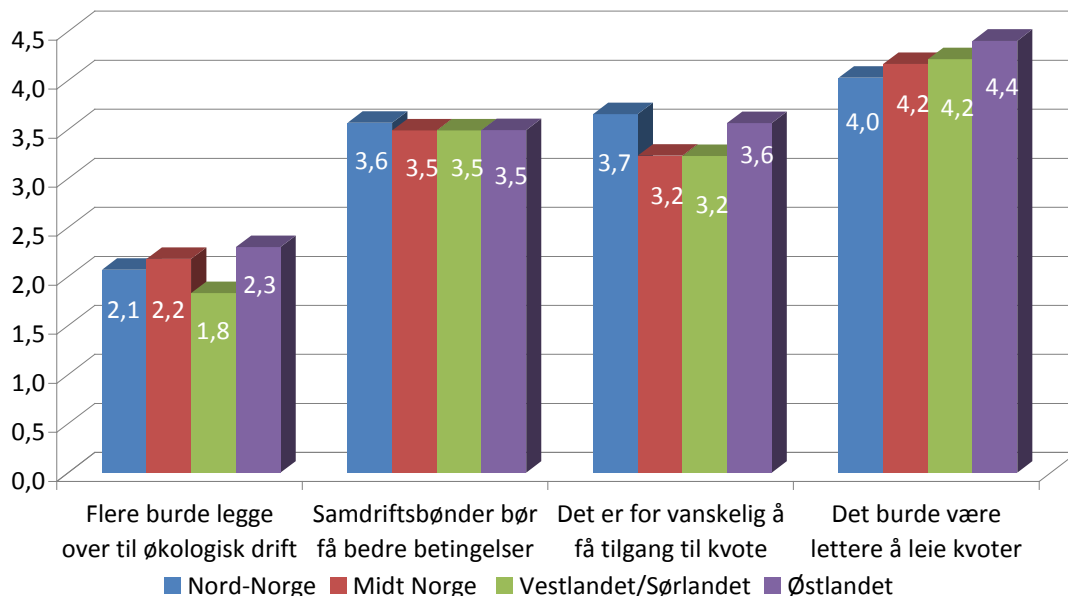
Figur 5-2 Grad av enighet etter kvotestørrelse (gjennomsnitt på svarskala fra 1 til 7)

Jevnt over er det små forskjeller mellom de ulike gruppene. Enkelte forhold kan likevel påpekes. Bruk med små melkekvoter er mest positive til økologisk drift.

Vi ser også at større bruk er betydelig mer positive til at samdrifter får bedre betingelser. Dette skyldes til dels at det er i denne gruppen vi finner størstedelen av samdriftsbøndene. Men det er fremdeles forskjeller også etter dette er korrigert for. En mulig tolkning er at bønder på større bruk er mer positivt innstilt til de stordriftsfordelene som samdrifter har.

Figur 5-3 Grad av enighet etter landsdel (gjennomsnitt på svarskala fra 1 til 7)

5.5 Oppsummering

I dette kapittelet har vi presentert produsentenes meninger rundt økologisk drift, samdrift og kvotetilgang.

Relativt få bønder mener flere bør drive økologisk. Om dette indikerer en generell motvillighet mot denne driftsformen eller om det skyldes at etterspørselen etter økologisk melk har vært dalende den siste tiden, er vanskelig å svare på.

Flertallet er uenige i at samdrifter bør få bedre betingelser. Blant de som er enige i denne påstanden finner vi en overrepresentasjon av bruk med stor melkekvote, selv når vi har korrigert for om de selv er i en samdrift. Dette kan tolkes dit hen at disse er mer positivt innstilt til stordriftsfordelene som samdrifter kan oppnå.

6 Hovedfunn i undersøkelsen

Offensive fremtidsplaner: Et fremherskende trekk i undersøkelsen er hvor villige melkebønderne er til å satse i årene fremover. Dette kommer til uttrykk både i planer om fremtidig leveringsplaner, og i hvor mye de planlegger å investere de neste årene. Datagrunnlaget gir ikke svar på om dette er et uttrykk for optimisme i forhold til fremtidig markedsutvikling, eller at dagens økonomiske situasjon gjør produksjonsøkning nødvendig for å forsette innenfor næringen.

Økt strukturrasjonalisering: Tallene tyder på at utviklingen mot færre og større driftsenheter vil fortsette. Vi har brukt kvotestørrelse som en indikator på brukets størrelse, og det er bønder med kvote på over 150 000 liter som har de mest offensive fremtidsplanene. Til kontrast er det blant bøndene med minst kvote vi finner den største andelen med avviklingsplaner. Større bruk er også betydelig mer investeringsvillige enn hva mindre bruk er. At denne tendensen er sterkere blant unge bønder enn blant eldre tydeliggjør utviklingen.

Manglende strategisk planlegging: I løpet av de neste fem årene planlegger norske melkebønder en produksjonsvekst på rundt 18 prosent. Det er lite realistisk at en skal kunne skaffe avsetning, kvotetilgang eller arealtilgang for en slik vekst. De planlagte investeringskostnadene er også betenkelige. Gjeldsbøren til norske bønder har steget kraftig de siste årene, og det er ingenting i vårt tallmateriale som tilsier at den vil synke.

Tidligere studier har påpekt en mangel på strategisk planlegging blant gårdbrukere, særlig med tanke på vurdering av markedsmuligheter, utvikling i næringen og hvordan egne ressurser best kan benyttes i den gitte situasjonen.¹⁸ Tilsvarende kan det hevdes at våre resultater peker mot at mange melkebønder har fremtidsplaner de ikke har forutsetninger for å lykkes med. Dette kan få uheldige konsekvenser, fordi melkebønderne ofte har lang investeringshorisont og knappe økonomiske marginer.

Kvotetilgang matcher ikke etterspørsel: Det er i dag stor avstand mellom hvor mange liter melk bøndene søker om å kjøpe og hva som blir lagt ut til fordeling. Ut fra svarene i undersøkelsen kan man forvente at misforholdet mellom etterspørsel og tilgang vil øke i årene fremover. Vi finner også at en høy andel av de som har planlagt å avvikle melkeproduksjonen ikke vet hva de skal gjøre med kvoten på bruket.

¹⁸ *Hvem vinner? – Satsningsvillighet i nordnorsk landbruk (Rønning 2007).*

Litteratur

- Angard, A. Eldby, E. Hillestad, M. Klem, L.(2009) Rekruttering til landbruket, *Odelsbarns holdninger til overtakelse av gård*. Landbrukets Utredningskontor. Rap. 2 – 2009.
- Vatn, A. (1991). *Landbrukspolitik og bondeadferd*. Ein studie av tilpassinga til 650 landbrukshushald frå 1975-1990. Melding nr 4, Institutt for økonomi og samfunnsfag, NLH, Ås.
- Nordlund, A. Stornes, O.K. Hegrenes, A. Sjelmo, O. (2009). *Omsettelige melkekvoter. Betalingsvevne og effekter*. NILF-notat 2009-11
- Marstrander, G.B. Røsnes, E. (2009) *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer* Rapport for 1. halvår 2009. Statens landbruksforvaltning Rapport-nr.: 14/2009
- Storstad, O. (2006). *Mens de venter på Godot – Norske bønders interesse for omlegging til økologisk drift*. Norsk senter for bygdeforskning. Notat nr. 8/06
- Rønning, L (2007). *Hvem vinner? – Satsningsvillighet i nordnorsk landbruk*. Nordlandsforskning – arbeidsnotat nr.1009/2007.

Internettreferanser:

SLF-artikkel: ”5% av melkeprodusentene økte sine kvoter ved leie”.

http://www.slf.dep.no/portal/page?_pageid=53,418236&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_d_i=-121&p_d_c=&p_d_v=11060&p_d_i=-221&p_d_c=&p_d_v=11060

SLF-artikkel: ”Endelige tall for kjøp av kumelkkvote 2008”.

http://www.slf.dep.no/portal/page?_pageid=53,418236&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_d_i=-121&p_d_c=&p_d_v=10247&p_d_i=-221&p_d_c=&p_d_v=10247

Vedlegg – Spørreskjema

Planer for framtidig produksjon 2009

1) Driver du med melkeproduksjon? *

Ja

Nei

2) Inngår produksjonen din i en samdrift? *

Ja

Nei

4) Hvor stor melkekvote er det på bruket i liter? (Bruk bare tall i svaret - ikke mellomrom, punktum, bokstaver eller lignende)

5) Hvor mange liter melk kommer du til å levere i kvoteåret 2009/2010? (Bruk bare tall i svaret - ikke mellomrom, punktum, bokstaver eller lignende)

6) Hvor mange kyr har du på bruket? (Bruk bare tall i svaret - ikke mellomrom, punktum, bokstaver eller lignende)

7) Tror du at du vil levere mer eller mindre kumelk om fem år enn du gjør i dag?

Fortsette i samme omfang som i dag

Øke melkeproduksjonen

Redusere melkeproduksjonen

Avvikle melkeproduksjonen

Ikke sikker

8) Du oppga at du ville øke produksjonen i løpet av de neste fem årene. Hva tror du blir det viktigste middelet for å klare dette?

Ved innkjøp av dyr

Ved rekruttering i egen besetning

Ved økt avdrått

9) Hvilken utvikling ser du som mest sannsynlig de neste fem årene når det gjelder produksjonsformen? Passer det best å si at du vil....

Fortsette med tradisjonell melkeproduksjon

Fortsette med økologisk produksjon

Legge om fra tradisjonell til økologisk produksjon

Legge om fra økologisk til tradisjonell produksjon

Vet ikke

10) Du oppga at du ville avvikle melkeproduksjonen din. Hva er planene for ditt bruk i løpet av de neste fem årene?

Jeg vil fortsette med andre produksjoner

Jeg vil avvikle all produksjon, men sitte på bruket selv

Jeg vil overdra gården til andre

Annet, spesifiser her

Vet ikke

11) Du oppga at du ville avvikle melkeproduksjonen i løpet av de neste fem årene. Hva har du planer om å gjøre med melkekvoten din?

Selge den

Leie den ut

Beholde den

Vet ikke

12) Planlegger du å kjøpe mer melkekvote de neste åra?

Ja, fra statlige salg

Ja, fra privat melkebørs

Ja, fra både stat og privat

Nei

Vet ikke

13) Planlegger du å leie mer melkekvote de neste åra?

Ja

Nei

14) Hvor mange liter melk anslår du at du vil levere om fem år. Dvs. kvoteåret 2014/2015? (Bruk bare tall i svaret - ikke mellomrom, punktum, bostaver eller lignende)

15) På en skala fra en til syv, hvor viktig er følgende forhold for at du skal øke produksjonen av melk vesentlig

Å jobbe mindre utenfor bruket

Få tilgang til kvote

Investeringer i produksjonsapparatet

Bedre lønnsomhet i melkeproduksjonen

Å vite at noen tar over etter meg

At det legges bedre til rette for samdrift

16) Har du melkerobot på bruket?

Ja

Nei

17) Hvordan vil du karakterisere standarden på driftsbygningen?

Dårlig

Middels

God

18) Hvilke investeringer er det behov for på gårdsbruket ditt?

Ikke behov for å investere

Nybygg/restaurering av husdyrrom/fôrlager

Nybygg/restaurering av annen driftsbygning

Bytte av traktor

Investering i maskiner

Annet, spesifiser her

19) Er det planlagt investeringer i produksjonsapparatet på gården de nærmeste fem årene?
(Investering defineres her som oppgraderinger på 250.000 kr og oppover) *

Ja

Nei

Vet ikke

20) Hva er viktigste grunn til at det ikke foreligger investeringsplaner i gårdsdriften?

Det er ingen behov

Framtidsutsiktene i næringen er for usikre

Skal avvikle, usikkert/usannsynlig at noen vil ta over bruket

For lav lønnsomhet til at investeringer betaler seg

Vanskelig å få tilgang på kapital til å investere med

Jeg prioriterer med lønnsomt arbeid ved siden av/i stedet for gårdsdrifta

Annet, spesifiser her

21) Hvilke investeringer er planlagt? - Flere svar mulig

Nybygg av husdyrrom/fôrlager

Restaurering av husdyrrom/fôrlager

Nybygg av annen driftsbygning

Restaurering av annen driftsbygning

Melkerobot

Investering i andre maskiner

Annet, spesifiser her

22) Vil de planlagte investeringene for melk øke produksjonskapasiteten på gårdsbruket?

Ja

Nei

Ikke sikker

23) Kan du anslå i kroner, hvor mye disse investeringene vil komme på? (Bruk bare tall i svaret - ikke mellomrom, punktum, bokstaver eller lignende)

24) Vi vil nå komme med noen påstander om melkeproduksjon og håper at du kan oppgi på en skala fra 1 til 7 hvor enig du er. 1 er helt uenig og 7 er helt enig.

Det er for vanskelig å få tilgang til kvote

Samdriftsbønder bør få bedre betingelser

Det burde være lettere å leie kvoter

Flere burde legge over til økologisk drift

Til slutt har vi noen spørsmål om deg

25) Er du kvinne eller mann?

Kvinne

Mann

26) Hvilket årstall er du født?

27) Hvor mange års utdanning utover grunnskole har du?

Bare grunnskole

Inntil tre år

Fire til seks år

Mer enn seks år

28) Hvilket fylke bor du i?

29) Dersom du har kommentarer til undersøkelsen kan du skrive disse her:
